

**ÖSSZENŐ, AMI ÖSSZETARTOZIK
A TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI KAPCSOLATOK
REKONSTRUKCIÓJA KÉT IPOLY MENTI FALUBAN
A FOLYÓ KÉT OLDALÁN**

**THE PROCESS OF RE-JOINING RECONSTRUCTION OF
SOCIAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TWO
HUNGARIAN VILLAGES ALONG THE IPOLY RIVER
AFTER JOINING THE EUROPEAN UNION**

SAMU ISTVÁN – KULCSÁR LÁSZLÓ

Soproni Egyetem, Széchenyi István Doktori iskola, Lámfalussy Sándor
Közgazdaságtudományi Kar, Institute of Advanced Studies,
Kőszeg, Soproni Egyetem
guttai.samu.istvan@gmail.com, kulcsar.laszlo@uni-sopron.hu

Összefoglalás

1920 után az Ipoly folyó országhatárrá vált Magyarország és Szlovákia között. Az egymással szervesen összekapcsolt falvak majdnem száz évre szakították meg a társadalmi és gazdasági kapcsolatokat. A tanulmány elmagyarázza, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás után miként rekonstruálták az emberi, társadalmi és gazdasági kapcsolatokat két Ipoly menti faluban, Ipolyhídvég és Drégelypalánk között.

Kulcsszavak: Határtérségi tanulmány, határokon átnyúló kultúra, társadalmi és gazdasági kapcsolatok

Bevezetés

Mivel az 1990-es években létrejött „határok nélküli világ” víziója nem sokkal később látványosan összeomlott, a határtérségi tanulmányok¹ az elmúlt évtizedben erőteljesebben a geopolitika, regionális tudományok, a szociológia és a kulturális antropológia érdeklődésének középpontjába kerültek. Több okra vezethető vissza ez a jelenség. Így például a világban történő geopolitikai változásokra, konfliktusokra, másrészt az Európai Unió keleti bővítése következtében megváltozott határviszonyokra. Ezek között is különösen jelentős tényezők a

¹ Borderland studies, border studies.

száz évvel korábban történt, főként a Magyar Királyságot érintő területi változások, köztük a magyar és a szlovák határkérdések. Mindezek a tényezők azt jelzik, ahogyan Kolossov és Scott (2013) megjegyezték, a határok nem állandó intézmények, hanem inkább véget nem érő folyamatok termékei. A következő tanulmányunkban megvizsgáljuk a szociológia és a kulturális antropológia megközelítésével egy, az Ipoly folyó menti magyar-szlovák határmenti kistérség kapcsolatrendszerének alakulását az Európai Unióba belépés előtt és után.

Szakirodalmi háttér

Wilson és Donnan (2012) által szerkesztett kötet a határtérségi tanulmányokról, több mint hatszáz oldalon tárgyalja a témakör érdeklődési körébe tartozó jelenségeket. Ez a terjedelem önmagában is jelzi, milyen sokrétű kérdéskörrel van szó és milyen sokrétű tudományos megközelítés lehet adekvát a határmenti térségek elemzésénél. A határtanulmányok több típusba sorolhatók. A tipizálás szintén több dimenzióban történhet. Beszélhetünk regionális, határon átnyúló gazdasági kapcsolatokról, együttműködésekéről, amelyeket az Európai Unió az eurorégiók keretében egy időben erőteljesen szorgalmazott, különösen a keleti bővítés után. Szólhatunk az egyenlőtlenségek vizsgálatáról, amely megközelítés a gazdasági, földrajzi nézőpontot kibővítette az etnikai, kulturális dimenziókkal (Szczepański 1998), de beszélhetünk a határ, mint konfliktus tényező jelentőségéről is, amely sok esetben fegyveres összetűzéseket eredményezett és eredményez ma is a világ több pontján.

Külön típust jelent a határtanulmányoknak az a csoportja, amely azzal foglalkozik, hogy a többnyire erőszakos módon újra rajzolt határ, amely nemzeteket, népcsoportokat és az általuk képviselt kultúrákat szakított szét, és többnyire a politikai retorikáknak ellentmondóan erőltetett asszimilációra próbálta kényszeríteni az ott élő embereket, milyen folyamatokon ment keresztül. Az ilyen helyzetbe került népcsoportok az erőltetett asszimilációra természetes ellenlépésként az anyaországi segítségekkel, saját intézményépítéssel, a kapcsolataik szorosabbá tételével igyekeztek reagálni. Ebben a helyzetben az identitás veszélyeztetésére adott válaszként a történelmi, kulturális események, személyek szerepének aktivizálódása következett be a közösségben, a köztudatban (Scott 2012). Láthatjuk ennek reprezentációit, köztük a szimbolikus térfoglalásokat és „ellen térfoglalásokat”, mint például a Štúr szobor felállítása körüli konfliktust Párkányban. Az elszakított területek elvesztették addigi gazdasági, társadalmi kapcsolataik jelentős részét. Több esetben ennek a gazdasági, kulturális háttérnek elvesztése a perifériára való sodródást is eredményezett. Ez a periférikus, vagy félp periférikus helyzet a rendszerváltozás után is komoly

hatást gyakorolt a fejlesztési lehetőségekre (Pásztor 2016, Lelkes 2019). Ebben a helyzetben jelent meg új elemként az Európai Unió szabályozása, amely a belső határok megszüntetésére irányult. Az új keretek közötti együttműködések a határmenti térségekben nem történtek minden probléma nélkül. A nagy várakozásokat tartalmazó eurorégiók többsége mára kiüresedett, főként a keleti bővítés által érintett országokban. Jaschitz (2017) elsősorban az Európai Területi Társulások szerepét ítélte reménykeltőnek az eurorégiók helyett, bár ezen a területen is együttműködési problémákról számolt be. Az azonos nyelv és kultúra előnyt jelent az együttműködések területén Jaschitz szerint, de más kutatási eredmények (Péti et al. 2015 – hivatkozza Jaschitz) azonban ellentmondásosak. Knotter (2002-2003) „határ paradoxon”-nak nevezte azoknak a tényezőknek az összességét, amelyek hátráltatják a határon átnyúló együttműködéseket, mint például az eltérő jogrendszer, életszínvonal, árrendszer, az eltérő nyelv és kultúra, az eltérő módon megítélt és megélt történelem. Mindamellet arra is felhívta a figyelmet, hogy ezek az egyenlőtlenségek bizonyos előnyökkel is járnak az érintettek számára, például a bevásárlásoknál, szolgáltatásoknál, a szociális és kulturális kapcsolatok területén. Frątczak-Müller és Mielczarek-Żejmo (2016) hasonlóan, mint Jaschitz szkeptikusan ítélték meg az eltérő nyelvi közösségek együttműködési hajlandóságát az általuk vizsgált eurorégióban a német-lengyel határtérségben, főként az eltérő kultúra és az eltérő „megélt történelem” következtében. A Schengen-i övezetbe való tartozás, a határok nyitottsága nem szünteti meg a határokat an emberek tudatában, gondolkodásában. Erre hívta fel a figyelmet az eurorégiók elemzésénél Matusková et al. (2018), mivel ez a tudati változás hosszú időt igényel. Mint láttuk, mélyen élnek még az emberekben a kulturális különbségek, az előítéletek, az idegenkedés történelmi gyökerei a határmenti együttműködések vonatkozásában is. *Vajon ugyanilyen mélyen élnek és életképesek lehetnek még az azonos kultúra és identitás összetartó, pozitív elemei is a hosszú mesterséges különválás után?* Ez a kérdés motiválta kutatásunkat, azaz, vajon a történelem jelentős fordulói során a Nagy Háborútól az EU tagság által előállott új szituációig az események sorozata hogyan hatott az emberi, gazdasági, kulturális mindennapi kapcsolatokra, a kapcsolatok fennmaradására, újraéledésére az azonos kulturális, történelmi bázissal rendelkező, de egy mesterségesen létrehozott új határral elválasztott településeken.

A határtérségek viszonyát az együttműködések szemszögéből vizsgálta többek között Martinez (1994). Ismert tipológiáját sok szerző használta, például Ilyés (2003), Wróblewski (2013), Hardi (2017) és többen is kiegészítették az évek során. Martinez a határmenti térségek viszonyát négy típusba sorolta. Az első típusra a (1) a határ-

menti térségek elidegenedett, alapvetően konfliktusos, elzárkózó viszony jellemző, amely részben az eltérő nyelv, kultúra és történelem következtében és a két állam ellenséges viszonyán alapul. Ebben a típusban gyakran megfigyelhető a határok közötti mozgás ellehetetlenülésére irányuló törekvés. Az együttműködést „támogató” politikai retorika háttérében komoly ellenérdekeltségek, sokszor frusztrációk húzódnak meg. A második típus (2) az egymás mellett lévő határtérségek típusa, amelyek között elsősorban a mindennapi életet könnyítő érzelmi, kulturális kapcsolatok léteznek. A harmadik típust (3) a kölcsönös egymásrautaltság jellemzi. A kulturális és a gazdasági, szociális kapcsolatok kiépültek, s ez különösen fontos a hátrányos helyzetű településeken. A negyedik típus (4) az integrált határtérség, ahol a legfontosabb jellemző az emberek, szolgáltatások, termékek, tőkék szabad áramlása, a kölcsönös előnyök biztosítása érdekében. Martinez tipológiájának dinamizmusát esetünkben az adja, hogy modellezhetők az egyes típusok átalakulásának folyamatai a történelem során.

A kutatási terep és módszer

Kutatásunk helyszínei az Ipoly folyó mentén található Ipolyhídvég és a vele szemközt elhelyezkedő Drégelypalánk falvak voltak. Ipolyhídvég lakosságának száma 2011-ben 633 fő volt, amelyből 79% magyar nemzetiségű. Drégelypalánk lakosainak száma 2019-ben 1459 fő, 91% magyar nemzetiségű.

1. kép Ipolyhídvég és Drégelypalánk (Palánka) képe 1617

A két falu 1920 előtt az *integrált térség* martinezi kategóriájába tartozott, bár határjelleg nélkül. Ez azt jelentette, hogy családi, társadalmi, gazdasági, kulturális kapcsolatai igen intenzívek, komplementer jellegűek voltak már a középkortól kezdve. A két települést komoly forgalmat bonyolító híd kötötte össze, s ennek az átkelőhelynek gazdasági és katonai jelentőségét már a török hadvezetés is felismerte (1. kép)².

A képen látható a két települést összekötő híd, amely modern formájában a 2. világháború végéig funkcionált, összekötötte az embereket, kultúrájukat, gazdaságukat a folyó két oldalán. A 2. képen látható a kőhíd a harmincas évekből, amely a háború pusztulásának esett áldozatul. A szociológiai-antropológiai kutatás egy falukutató tábor keretében, két ütemben 2018-2019-ben valósult meg a két faluban³. Mélyinterjúk (24 db.) készültek és személyes kérdőíves felmérés (252 db.) történt⁴. Az adatokat IBM SPSS 26. programmal dolgoztuk fel.

Kapcsolatok régen és most

A két falu közös életébe durván beavatkozó politikai folyamatok, köztük az Ipoly országhatárrá válása akár meg is szüntethette volna a két falu organikus egységét. Kilátástalanná tehetné volna a kapcsolatok, az együttműködés újraéledését. A frusztrációval küzdő többségi nemzet elitcsoportjai hajlamosak az ilyen „megoldásokra”, például a lakosság belső arányait megváltoztató betelepítési politikai akciók révén. Kutatásunk eredményei azonban azt mutatták, hogy a két település között évszázadok alatt kialakult együttműködés, egymásrataltság szilárd bázist jelentett az komplexebb együttműködés újraéledésére (1. táblázat).

1. táblázat: Emberi kapcsolatok a két falu lakosai között (%)

Rokoni és baráti kapcsolatok létezésének időbeni alakulása	Rokoni kapcsolatok	Baráti kapcsolatok
régen és most is	48,4	52,2
csak régen	10,3	10,0
csak most	2,4	14,7
nincsenek	38,9	23,1
Összesen	100,0	100,0

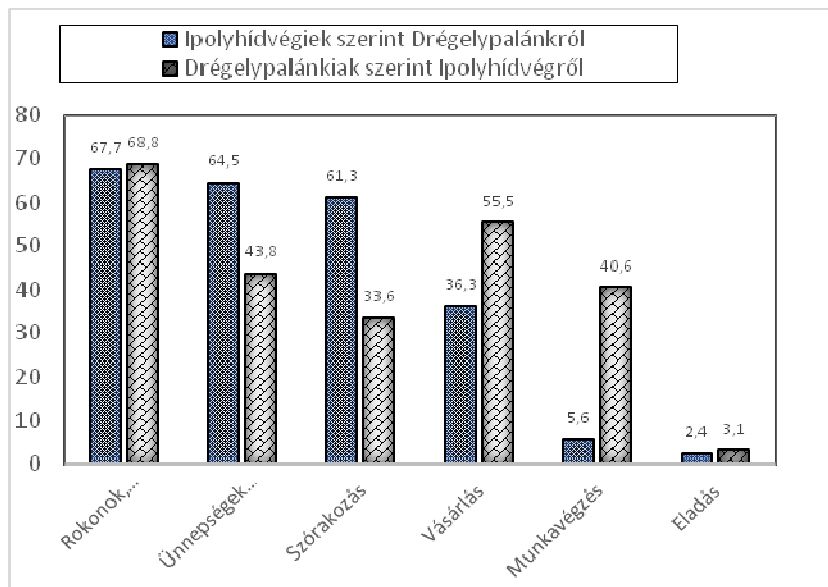
Forrás: saját kutatás

² Ipolyhídvég és Drégelypalánk Houfnagel 1617. Csáky K. repr.

³ A kutató tábor megrendezését és lebonyolítását A Nemzetstratégiai Kutatóintézet támogatta.

⁴ A táborban miskolci, budapesti, soproni és nyitrai egyetemisták vettek részt a szerzők irányításával. Külön köszönet Sipos Éva tanárnőnek.

A megkérdezett emberek fele a másik faluban rokoni és a baráti kapcsolatokkal régen is rendelkezett és ma is rendelkezik. A két falu lakosai tehát nagyon kötődnek egymáshoz. Új rokoni kapcsolatok kialakulásához talán még nem volt elég idő, de mindenképpen figyelemreméltó, hogy az új baráti kapcsolatok kiépülése jelentős mértékben már megkezdődött. Az Ipolyhídvégiek havonta átlagosan 2,4 alkalommal mennek át a másik oldalra, a Palánkiaknál ez az átlag havonta 2,0 alkalom. Ezek a számok elég gyakori kapcsolattartást jelentenek. A megkérdezettek 20,5%-a havonta 3 vagy több alkalommal kel át az Ipolyon a szomszéd településre.

1. ábra

Forrás: saját kutatás

Az 1. ábra (forrás: saját kutatás) mutatja, hogy az Ipolyhídvégiek szerint a másik faluból elsősorban a kapcsolatok, az együttlétek miatt járnak át hozzájuk. A Drégelypalánkiak az említettek mellett a vásárlás és a munkavégzés motívumait említették. A másik oldalról vizsgálva az átjárás motívumait, ugyanazt a sorrendet kaptuk. Az Ipolyhídvégiek saját látogatási motívumaiként is ugyanolyan mértékben sorolták fel indokaikat, mint ahogyan őket a Drégelypalánkiak jellemezték. A helyzet fordítva is hasonló volt, tehát a másik falu róluk szóló jellemzése szinte ugyanaz volt, ahogyan saját magukat jellemezték a látogatások motívumait illetően. Az egyező vélekedések a két falu kialakult és reálisan értékelt kapcsolatrendszerét jelenti. Másoldalról az is igen lényeges, hogy a település saját reprezentációja a kapcsolatok motívumai illetően egyezik a másik település róluk alkotott reprezentációjával. Ez az egyezés lényeges feltétele az organikusan szerveződő együttműködéseknek.

A híd már nincs „túl messze”

A 2. világháborúban felrobbantott és azóta újjá nem épített híd igen komoly problémát jelentett a két falu kapcsolatában. A megszokott érintkezések a folyó országhatárrá válásával az egész Ipoly mentén szétszaggatták a hosszú évek, évszázadok alatt organikusan kialakult kapcsolati hálókat, amely hátrányosan érintette a gazdaságot, s rövid idő alatt perifériává minősítette a térséget.

2. kép. A régi híd, ami összekötötte a két települést

A mélyinterjúkból kiderült, hogy az emberek talán a legnagyobb problémának a folyó két oldalán lévő magyar közösségek szétszakítását és az ezzel járó emberi, családi, közösségi hátrányokat tartják. A két falu közösségének organikus kapcsolata viszont nem enyészett el az elmúlt száz évben. Az első időben igyekeztek kihasználni az illegális átlépés, látogatás, egymás közötti kereskedelem lehetőségeit (lásd Knotter „határparadoxon” kategóriájánál leírtakat). A martinez-i tipológiában ez az állapot legközelebb a második típushoz állt. A schengeni szabályozás életbelépése után a két falu közössége az önkormányzatok támogatásával önállóan megteremtette a kapcsolatok újraéledésének az egyik, talán a leglényegesebb feltételét, azaz *a két falu lakosai maguk, minden államigazgatási, vagy határrendészeti engedély nélkül hidat építettek*, megteremtve tehát azt a lehetőséget, hogy a két falu lakossága szabadon, sok kilométer kerülő út nélkül átjárjon egymáshoz. Ez a cselekmény jogilag legalábbis kétséges volt, de szociológiai és antropológiai szempontból különleges jelentőségű. A híd az összetartás jelképe lett a két falu számára. Egyes ünnepeket (karácsony, szilveszter stb.) közösen ünnepelnek a hídon és környékén (lásd 3. kép). Ez az időszak a harmadik martinez-i típusnak felel meg, közelítve a 4. típushoz.

Egyben azt is jelzi, hogy ezt a tipológia nem nélkülözi a dinamikát. A jövő dönti majd el, hogy hogyan fejlődik tovább a negyedik típus felé a két település kapcsolata. A hivatalos, új közúti híd felépítése az elkövetkező 1-2 év alatt megvalósul a két ország közös finanszírozásában és az Európai Unió támogatásával. Az új, hivatalos közúti híd felépítésének az emberek nagy többsége (Drégelypalánk: 92,8%, Ipolyhídvég: 79%) szerint nem lennének hátrányos következményei.

3. kép. Szilveszteri ünnepi találkozó a „szeretet hídon”⁵

Azok, akik hátrányokat is jeleztek, azok többsége a megnövekedett forgalom negatívumait pl. zaj, zsúfoltság, „bűdösség”, említették, de sokan mondták a bűnözés, lopás megvalósítható növekedését is elsősorban a cigányok könnyű átjárása miatt. De vajon mi lenne a haszna az emberek szerint a híd helyreállításának? Erre a kérdésre a választ a következő ábra adja meg (2. ábra). Mindkét településen megkérdezett emberek ugyanazt a két szempontot emelték ki, mégpedig a közlekedés változását és az emberi kapcsolatok fejlődését. Az Ipolyhídvégiek közül sokan még a munkaalkalmak lehetőségének bővülését is várják. Az orientáció, mint száz évvel ezelőtt, most is Magyarország felé mutat.

⁵ A képeket az Ipolyhídvégi önkormányzat bocsátotta rendelkezésünkre.

2. ábra. Az új híd pozitív hatásainak megítélése

Forrás: saját kutatás

Látható tehát, hogy a két település lakossága igen nagy fontosságot tulajdonít minden olyan változásnak, amely újraéleszti korábbi családi, baráti kapcsolatrendszerüket, természetesen figyelembevéve a társadalom és a gazdaság változásait.

Irodalom

- Frątczak-Müller, J. – Mielczarek-Żejmo, A. (2016): Cross-border partnership – the impact of institutions on creating the borderland communities (the case of Spree- Neisse-Bober Euroregion), *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 29:1, 77-97, DOI: 10.1080/13511610.2015.1098523
- Hardi, T. (2017): *Asymmetries in the Formation of the Transnational Borderland in the Slovak-Hungarian Border Region*. In: Boesen E; Schnuer G (szerk.) *European Borderlands: Living with Barriers and Bridges*. London; New York: Routledge, 2017. pp. 176-192. (Border Regions Series) (ISBN:978-1-472-47721-7)
- Ilyés, Z. (2003): A határfogalom változó tartalmai a geográfiától az empirikus kultúrákutatásig. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III*. Akadémiai Kiadó Budapest.
- Jaschitz, M. (2017): Területi folyamatok innen és túl. Magyar határ menti együttműködési körkép. *Falu – Város – Régió*. 118-129.

- Knotter, A. (2002-2003): The border paradox. Uneven development, cross-border mobility and the comparative history of the Euroregio Meuse-Rhine. Fédéralisme Régionalisme - Volume 3.
- Kolossov, V. – Scott, J. W. (2013): Selected conceptual issues in border studies. Modelling and benchmarking of borders. Belgeo. 1.
- Lelkes, G. (2019): A társadalmi-gazdasági területi különbségek hatásának vizsgálata az életmódra és a magyar kisebbség identitására. Kult-Minor. Dunaszerdahely. 77p.
- Matušková, A. – Preis, J. – Rousová, M. (2018): Quality of Life and Cross-Border Relations in Selected Czech Euroregions. In: T. Havlíček et al. (eds.) Borders in Central Europe After the Schengen Agreement, Springer. 179-196. p.
- Pásztor, Sz. (2012) A tér és a közgazdaság-tudomány kapcsolatának korlátjai a határmenti területek kutatásában. Competitio. 11. 1. 98-116. DOI:10.21845/comp/ 2012/1/7
- Péti, M – Szabó, B. – Szász, J. (szerk.) (2015): A Kárpát-medencei magyarság társadalmi-gazdasági helyzete és lehetséges fejlesztési irányai. NSKI 2015, nyilvános sokszorosított kézirat, kutatási jelentés, pp. 51.
- Scott, J. W. (2012): European Politics of Borders, Border Symbolism and Cross-Border Cooperation. In: Wilson, T. M. – Donnan H. (eds) (2012) A Companion to border studies. Blackwell Publishing Ltd Oxford. ISBN 978-1-4051-9893-6. 620 p.
- Szczepański, M. S. (1998): Cultural Borderlands in Sociological Perspective (The Case of Upper Silesia). Polish Sociological Review, No. 121 pp. 69-82
- Wilson, T. M. – Donnan H. (eds) (2012): A companion to border studies. Blackwell Publishing Ltd Oxford. ISBN 978-1-4051-9893-6. 620 p.
- Wróblewski, Ł. (2013): New approach towards research in cross-border region. Working Papers Faculty of International Business and Economics Poznan University of Economics WP/2013/9

Abstract

After 1920 the Ipoly river has become country border between Hungary and Slovakia. Villages that were organically linked to each other cut off the social and economic connections for almost a hundred years. The study explains how the human, social, and economic relationships were reconstructed on both sides of Ipoly river between the two villages, Ipolyhídvég and Drégelypalánk after joining the European Union.

Keywords: Border study, cross-border culture, social and economic connections